

ESTETİK Ü ÇAVKANIYA WÊ DI NÊRÎNA HUNERÎ YA MELAYÊ CİZİRÎ DE*

Nevzat EMİNOĞLU**
Hemin OMAR AHMAD ***

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article
Makale Geliş Tarihi/Received: 24.05.2022
Kabul Tarihi/Accepted/: 21.06.2022
Atf: Eminoglu N., Omar Ahmad H. (2022).
“Estetik û Çavkaniya Wê di Nêrîna Hunerî ya Melayê Cizîrî de”,
Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi, 15, 7-21.
DOI: 10.56491/buydd.1120922

Kurte

Estetik di dirêjahiya sedsalên serdema edebiyata klasîk de, yek ji wan mijarên bingehîn e ku edîb û şair li ser rawestiyane, li dor vê babetê nêrîn û hestên xwe anîne ziman. Ev têgeh bedewbûn û xweşikahiyê îfade dike û ji bedewbûna terkîbên maddeyê bigre heta xweşikahiya raser yanî Wacîbul Wucûd diçe û beşeke kiriyara dîtîne ya însan e. Ciwanî ji hêla piraniya şairên serdema navîn ve li ser hêmanên hevpar û bi heman şeweyî hatiye teswîrkirin. Digel vê yekê ew ciwaniya ku bi uslûbeke standart ve dihate ziman, bi rêya vegotinên alegorîk, girîft û pir-mane ya her şairekî, rewş û rehendeke mukemel û xweser wergirtiye. Şairan diyardeya ciwaniyê bi xeyalên pir dewlemend ve sêwirandine, di form û kirasên ciyawaz de ji nû ve saz kirine û bi temsîl, teşbîh û gotinên klîşe yên curbecur ên ciwannasiyê ve anîne ziman. Ciwanî di vehonandina hunerî û estetîkî ya Melayê Cizîrî de jî cihekî taybet û girîng digre. Di şîra wî ya lîrik û coşîş de hêmanên ruh ên wek îhtîşam, hessasiyet, xwebawerî, ciwanî û baldarî derdikevin pêş. Di vê xebatê de armanca me ew e ku em ciwanî û çavkaniya ciwaniyê ya li gorî Melayê Cizîrî di ronahiya helbestên wî de lêbikolin û binirxînin.

Peyvên Sereke: Edebiyat, edebiyata klasîk, helbest, estetîk, Melayê Cizîrî

* Ev gotar ji teza xwendevan ya *Estetik di Helbestên Melayê Cizîrî de* hatiye hilberandin.

** Xwendevanê Doktorayê yê Zanîngeha Bingölê Beşa Ziman û Edebiyata Kurdî, n.eminoglu@alparslan.edu.tr,
orcid: 0000-0002-4980-7556

*** Dr. Öğr. Üyesi, Zanîngeha Bingölê Beşa Ziman û Edebiyata Kurdî, heminahmad40@gmail.com,
orcid: 0000-0003-1985-9512

Melayê Cizîrî'nin Sanatsal Anlayışında Estetik ve Kaynağı

Özet

Estetik, klasik edebiyatta yüzyıllar boyunca edip ve şairlerin bu konudaki görüş ve duygularını dile getirdikleri temel konulardan biri olmuştur. Bu kavram, güzel ve güzelliği ifade eder. Maddenin bileşiminin güzelliğinden yüce güzellik olarak nitelendirilen Wacib'ül-Vücûd'a kadar geniş bir anlam içerir ve insanın görsel eyleminin bir parçasıdır. Güzellik, çoğu ortaçağ şairi tarafından ortak unsurlar üzerinde ve aynı şekilde tasvir edilmiştir. Bunun yanı sıra standart bir üslupla dile getirilen güzellik, her şairin alegorik, karmaşık ve çoğulcu anlatıları aracılığıyla mükemmel bir boyut kazanmıştır. Şairler, güzelliğin anlatımını çok zengin fikirlerle yeniden tanımlamışlar, onu çeşitli biçim ve kılıklarda yeniden kurgulamışlar ve güzelliği farklı teşbih, temsil, kıssa ve klişe sözleriyle dile getirmişlerdir. Klasik dönem Kürt edebiyatının önde gelen temsilcilerinden olan Melayê Cizîrî'nin lirik ve coşkun şiirinde de estetik başlıca tema olarak yer almaktadır. Onun şiirinde öne çıkan özellik, ihtişam, duyarlılık, özgüven, güzellik ve dikkat gibi ruh unsurlarıdır. Bu çalışmamızda amacımız Melayê Cizîrî'ye göre güzel ve güzelliğin kaynağını onun şiirleri ışığında incelemek ve değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, klasik edebiyat, şiir, estetik, Melayê Cizîrî

Aesthetics and Its Source in Melayê Cizîrî's Artistic Understanding

Abstract

Aesthetics has been one of the main subjects in classical literature for centuries in which literature and poets have expressed their views and feelings on this subject. This concept denotes beauty and beauty. It has a wide meaning from the beauty of the composition of matter to the sublime beauty or Wajib al-Wujud and is part of the visual act of man. Beauty was portrayed by most medieval poets on common elements and in the same way. In addition, the beauty expressed in a standard style has gained a perfect dimension through the allegorical, complex and pluralistic narratives of each poet. Poets have redefined the expression of beauty with very rich ideas, reconstructed it in various forms and disguises, and expressed beauty with different similes, representations, parables and cliches. The esthetic also occupies a special and important place in the artistic and aesthetic expression of the Melayê Cizîrî. He is the spirit elements such as magnificence, sensitivity, self-confidence, beauty and attention that appear prominently in his lyrical and exuberant poetry. Our aim in this study is to examine and evaluate the beauty and the source of beauty according to Melayê Cizîrî in the light of her poems.

Keywords: Literature, classical literature, poetry, aesthetics, Melayê Cizîrî

1. Destpêk

Estetîk wek problemeke felsefî, cara pêşîn di serdema Yûnana antîk de li ser hatiye qisekirin û bûye mijara nirxandinan. Di serdema Yûnana antîk de îlaheyeke bi navê Afrodît heye ku temsîla ciwaniyê dike. Lêbelê di serê wê serdema tarîxî de û di dewrana ewil a felsefeya Yûnan de ciwanî wek qadeke serbixwe û xas, nehatiye dîtin û lêkolînkirin. Zanyar û filosofên wek Eflatûn, Arîsto û Plotinos li ser vê babetê rawestiyane û mijara estetîkê nirxandine. Ev

tehlîl û lêkolîn, wek destpêk û bingeha qada estetîkê, bûne xwedî bandoreke berdewam (Dedeler, 2012: 5).

Têgeha estetîkê di zimanê Grekî de ji peyva “aisthesis” hatiye dariştin ku di maneya hestpêkirin, hisîn, bihîstin û hestiyariyê de ye. Ev têgeh di hizr û nêrîna Yunaniyên berê de estetîk û tesewira ciwaniyê tîne ziman. Ev peyv, wek bingeha têgeha estetîk û sêwirîna ciwaniyê ketiye lîteratûrê. Zanyarên Yûnana antîk ev têgeh di maneya epîstemolojîk de bi kar anîne. Li gor wan ew zanîna ku meriv bi aqilê xwe digihêjê û ya ku meriv bi hestên xwe bi dest dixê, ji hev cuda ne. Ji ber vê qasê di nêrîna van filozofan de têgeha “estetîk” ew zanîn e ku bi rêya hestên meriv pêk hatiye. Lewma “estetîk” di vê hêlê de xwedî maneyeke epîstemolojîk e jî (Taşdelen, 2012: 3).

Têgeha “ciwan” digel têgehên “baş” û “rast”ê, yek ji babet û pirsgerêkên bingehîn ê felsefeyê ye. Digel vê yekê bêyî ku kirdeyê ku wê têbigihê, meriv nikare nêzîkî vê pirsgerêkê bibe. Kirde yanî sêje, hiş e. Di vir de zerûrî ye ku hiş yanî bîrewerî, digel problema pêkanîna xwe û lixwegerîna xwe ya wek nesne yanî obje, bête nixandî. Estetîk her çiqas di maneya xwe ya felsefîk de bi gelemperî wek doktrîn yan jî zanista ciwannasiyê hatibe pênasîkirin jî, bi bandora kevneşopîya romantîk û îdealîzma Alman, wek “felsefeya hunerê” hatiye fêmkirin. Di felsefeya piştî Hegel de jî têgehên estetîk û felsefeya hunerê bi piranî di dewsa hev de hatine bikaranîn (Cevizci, 2014: 37).

Ciwanî ew e ku daneyên hestên meriv ên wek dîtin, bihîstin, pelandinê, ji ber şêkil, şemal, pîvan, nîzam, aheng, mukemelî, tenasub, yekawatî û zelaliyê, heyranî, ecibandî û kêfxweşiyê hîs dike. Bi gotineke din ew ecibandî û heza însan e ku bi balkêşîya deng, reng û ahenga di tiştêkî de tê hestpêkirin. Derdikeve holê ku ciwanî nixdaraziyeke takekesî ye, pêvajoyeke peyitîna şexsî ye. Ciwanî şewq û şemaleke di tiştan/objeyan de ku di hiş de întibah çêdike, hiş hişyar dike. (Afşar, 2004: 244). Wihareng di serdema modern a Rojavayê de Baumgarten û şopînerên wî ev qada mijara ciwan û ciwaniyê bi navê estetîkê veguherandine zanistekê. Di vê qada zanistê de problema ciwaniyê di bin têgeheke taybet de hatiye lêkolînkirin. Her wiha wek dsîplîneke îlmî derketiye holê û li ser têgehên tîkildarî bi hest û hestiyariyan hûr dibe. Hasil, estetîk êdî wek navê zanista ciwaniyê ketiye nav lîteratûra zanistî.

Tê zanîn ku çavkanî û jêdera estetîkê heta bi serdema antîkîteyê dirêj dibe. Piştî wexta her cure pêşketin û nîqaşên bi eleqedarê vê qadê li erdnîgariya Ewrûpayê hatin xuyanê. Lewma ev yek bû sebeb ku her wekî ev têgeh tenê xasê bi Ewrûpayê ye. Hal ew hal e di serî de di medeniyeta Îslamê de û di medeniyetên qedîm ên wek Hînd, Misir, Mezopotamya de jî fêhmdariyêke estetîk heye. Her wiha di vê dawiyê de di vê hêlê de gelek xebat hatine kirin û hê jî berdewam in. Di dîroka me ya rojhilatê de xasma sedema Îslamî de ku wek dewrana edebiyata

klasîk tê binavkirin, estetîk babeteke girîng a îlmê kelimê û hikmetê ye. Mijareke sereke ya tesewwuf û îrfanê ye. Her wiha qadeke esasî ya şîr û edebiyatê ye jî. Estetîk di zimanên me yê rojhilatî de bi terkîbên wek “îlmê bedayî, îlmê hîs û îlmê husn, îlmê cemal, îlmê cemaşînasî” dihatê îfadekirin. Lewma estetîk jî hêla mijarê ve di medeniyeta me de xwedî raboriyê qedîm e (Koç, 2018: 45).

Şairên serdema klasîk diyardeya ciwanîyê bi xeyalên pir dewlemend ve sêwirandine, di form û kirasên ciyawaz de jî nû ve saz kirine û bi temsîl, teşbîh û gotinên klîşe yê curbecur ên ciwannasîyê ve anîne ziman. Fêhm û feraseta helbesta klasîk bi teşegirtin û terakuma sedan salan pêk hatiye û di nav hevaheng û hevrengeyê berdeyam de ye.

Ev qada zanistî di dîroka fikrîyata Kurdî de li gorî hizir û tesewwura klasîk jî hêla zanyar û mutesewwufên Kurd ve him bi nêrîna hikemî him jî bi nezera îrfanî di berhemên wan de hatiye behskirin. Her wiha di zimanê Kurdî de jî di nêrîn û perspektîfa klasîk de jî hêla şair û edebiyatnasên Kurd ve bi rêya helbest û dîwanan mewzûbehs bûye (Izady, 2005: 312). Di serdema modern de jî cara ewil bi perspektîfa modern bi Kurdiya Soranî ketiye nav dîroka edebiyat û fikrîyata Kurdî û di lîteratûrê de cih girtiye. Estetîk di xebatên bi Kurdiya Soranî de wek “Ciwani”, “Ciwannas”, “Êstatîka” hatiye îfadekirin. Her wiha navê zanista estetîk di zimanê Erebi de wek “îlmê cemal”, di Osmaniyan de wek “bediyat”, di Fransî de wek “esthétique”, di Almanî de wek “aesthetik”, di Îngilîzî de wek “aesthetics”, di Farisî de wek “cemaşînasî/zîbaşînasî”, di Tirkî de jî wek “estetik/güzellik bilimi” derbas dibe.

Di vê xebatê de armanca me ew e ku em ciwanî û çavkaniya ciwanîyê ya li gorî Mela di ronahiya helbestên wî de lêbikolin û binirxînin.

2. Nêrîneke Gelemperî li Fêmdariya Estetîk ya Şîra Klasîk

Yek jî mijarên sereke ku şairan her dem li ser terenum kirine, hest û nêrînên xwe anîne ziman, bêguman meseleya husn û cemalê ye, yanî ciwan û ciwanî ye. Ji serê serdema Îslamî bigire, heta hemû demajoya serdema navîn, ev babet bûye mewzûbehs di navbera şairên vê serdemê de û bala wan kêşaye.

Meriv dibîne ku şairan ciwanî bi xeyalên gelek rewnaq, rengîn û zengîn sêwirandine û saz kirine. Her wisa bi vegotinên klîşe, bi temsîl û teşbêhên balkêş anîne ziman. Digel vê uslûb û nêrîna hevpar, her şairekî bi vegotinên girîft, bi destnîşankirina têkiliyên balkêş a di navbera tiştan de, li ser ciwanîyê kûr û hûr bûne. Ciwanî di dev û dezgehê her şairekî de geraye tabloyê nûwaze û xweser (Metin, 2016: 78).

Edebîyatnasên serdema klasîk, ne ku bi tevahî/kull, bilakis wek parî/cuz li ser ciwanîyê sekinîne û tesewir kirine. Ev jî dide nîşandan ku şairan ne ku husn û cemalê rojane, bilekis

husn û cemalê bi xwe, îdeaya ciwaniyê ji xwe re kirine mijar. Nêzîktayiya bi vî rengî ya şairan a bi bal ciwaniyê, yanî ne li ciwanan, bilakis lêhûrbûna şairan a li ciwaniyê û li cuz û pariyên ku bi awayekî mukemmel ciwaniyê rave dikin, ji ber nemumkunbûna teswîra rasterast a tiştê ku îlahî ye. Lewra bi fermana Hedîsa “Ew kesên ku dê rastî ezabê herî dijwar bîn, ehlê teswîrê ne” teswîr, wek îddiaya xulqiyetê, bi kufîrê re yek hatiye dîtin (Grabar, 2010: 76).

Nêrîna li ciwan û ciwaniyê ya serdema klasîk her çiqas bi gelemperî li ser hizra dînê Îslamê geş bûbe jî, ji nêrîn û nêzîktahiyên felsefî yên dêrîn/antîk û ceribîn û pratîkên mîstîzma sofigeriyê jî bêpar nîne. Ev paşxaneya dêrîn bi hêl, nêrîn û tesewirên xwe yên ontolojîk ên nêzî nêrînên Îslamî, tevlî muktesebata dînî ya serdemê bûne. Di helbesta klasîk de helbest ne tenê pesnê ciwaniyê û lava û dexaleta ji bo dildar û dîlbera xwedî husn e. Bilekis anîna ziman a hebûn û yekbûna Xweda ye. Keşfa heqîqeta wî ya veşartî ye ya di eşya de pînhan e. Lewma di vê helbestê de her çiqas tema û mijûlayî li ser ciwanî û evînê be jî, armanca esasî ya şair ew e ku ji heqîqeta ku hîkmeta îlahî rave dike, xeber bide û qasidiya wê bike.

Felsefeya klasîk a Îslamî, digel nas û esasên Îslamî û referansên xwe yên otantîk, nêrînên Arîstoteles û Platonîstên Nû ên nêzî tewhîdê jî wergirtiye. Îbnî Sîna di nav vê mîras û paşxaneya zanyarî de xwedî rol û bandoreke girîng e. Têgehên wî yên bingeşîn ên wek “Wacîb, Wacîbul Wucûd” û “îmkan” di helbestên Mela de jî cihekî girîng digrin. Muhyeddînê Îbnî Erebî ku bi leqeba Şêxê Ekber tête nasîn di rêza pêşîn a wan zanyar û mutesewwufan de tê ku di mijara estetîk û nêrîna ciwanî de bandoreke domdar li şair, sofî û arifên serdema klasîk a Îslamî kiriye. Fîkr û nêrîna wî ya estetîk li ser hizra “wehdeta wucûdê” ava bûye (Bozkurt, 2016: 47). Digel gelek hêlên ciwaniyê, xasma di hêlên wek çavkaniya ciwaniyê, cureyên îşq û ciwaniyê, sirra îqşê û hwd. de bandor li ser Cizîrî û şopînerên wî jî kiriye.

Şair û edebiyatnasên Kurd ên serdema klasîk jî digel hembûşeyên xwe yên ji mîletên erdnîgariya Rojhilata navîn, ciwan û ciwanî bi heman nêrîn û nêzîkatiyê şîrove kirine. Ev nêrîn di zimanê wan ê Kurdî de û di berhemên wan ên bijarte de bi awayên herî rewnaq û herî xweser derdikeve pêşiya me. Lewma şairan di şî'rê xwe de ev nêrîna estetîk a bingeşîn a Îslamî ya serdema klasîk ji xwe re kirine esasekî sereke. Di berhemên şairên me yên wek Elî Herîrî, Şeyx Şemsedînê Exlatî, Xanî, Siwadî, Feqiyê Teyran û hwd. de babeteke sereke ye (Orkin, 2015: 56). Ji ber vê qasê ye ku Feqiyê Teyran di şî'ra xwe de dibêje:

Secdeya şukrê carek me ferz e di wîsalê

Ne perde bêstarek li ber wechê hîlalê

Ehsenellahû tebarek ji sirra vê cemalê (Teyran, 2021: 74).

Li gor fêmdariya estetîk a serdema klasîk a dînî, ciwaniya alemê ne bi xwe ye. Yanî ne nefsî ye, bilakis derveyî ye. Lewma Muhyeddîn Îbnî Erebi ku mutesewufê ku nêrîna wî ya dînî-tesewufî bandor li gelek şair û zanyarên serdemê kiriye, dibêje:

“Xwedê Teala kâinat di sûretê xwe afrandiye. Ew (Xweda) bi xwe ciwan e, delal e. Lewma hemû kâinat jî ciwan e. Ciwaniya li kâinatê lutuf, rehmet, şefqet, îhsan, bereket, keremê îfade dike.” (Cemil, 2008: 89).

Di dab û nêrîta helbesta klasîk a Kurdî de heman awayê nêrîna estetîk di şîrên Ehmedê Xanî de jî tê xuyan. Xanî di serê mesnewiya xwe ya meşhûr a bi navê *Mem û Zînê* de di beşa *Tewhîdê* de nêrîna xwe ya ku li ser paşxaneya hevpar a fikra estetîk a serdema klasîk ava bûye tîne ziman. Wiha dibêje:

Ey metleê husnê işqebazî

Mehbûbê heqîqî û mecazî (Cîhanî, 2000: 90).

Di nêrîna hunerî ya şairên wek Xanî û hemçaxên wî de metle, memba û çavkaniya husn û cemalê her Xweda ye. Her wisa jî ew husn işqebaz e. Yanî ew ciwanî bêyî işqê nabe û naxwuyê, işqê dixwaze û îcab dike. Husn û cemal bi işqê re hevdeng e, hevaheng e, hevalbend e. Her du lazim û melzûmên hev in û bêyî hev nabin.

3. Ciwan û Ciwanî di Nêrîna Hunerî ya Melayê Cizîrî de

Di vê beşê de em dê li ser poetîkaya helbesta Melayê Cizîrî ya di derbarê nêrîna wî ya estetîk de rawestin. Sekna wî û nêzîktayîya wî ya li hember ciwan û ciwaniyê binirxînin. Binaxeya ku Melayê Cizîrî huwiyeta şîra xwe li ser ava kiriye, xwe dispêre paşxaneya hizra dînî, edebî û tesewufî ya hevpar a serdema klasîk. Mela jî wek şairekî Kurd ê vê serdemê ku ji vê çavkaniyê behremend bûye, ciwan û ciwaniyê di tesewira vê muktesebatê de dinirxîne û di helbestên xwe de terenum dike. Lê li gor hêza xwe ya îfadeyê û qabiliyeta ziman û kariheya xwe bi form û awayekî xweser dirêse. Di vir de tişt a giring a ku divê em ji bîr nekin ew e ku helwesta şair ya li hember ciwan û ciwaniyê ye. Di vê tradîsyonê de şair yan jî hunermend ne afirînerê ciwaniyê ye, keşşafê wê ye, raveker e (Ayvazoğlu, 2016: 79).

Mela gava ciwaniya ku bi têgehên husn û cemalê îfade dike, pênase dike, digihêje terîfeke ji terîfên herî kûr a hizra sofîgeriyê û husn û cemalê wek sifetek ji sifetê Xwedê Teala diwesifîne. Li gor wî husn sifetek e ku di zatê Xwedê Teala de bi muşahedeya bi awayekî îlmî tête dîtin. Lewra Xwedê Teala xwestiye ku cemala xwe bi muşahedeyeke eynî bibîne. Lewma alem wek eynik afirandiye û cemala xwe temaşe kiriye. Noqteya hereketa Cizîrî li ser vê fikra sofîgeriyê peyda bûye. Ew têkiliya rastiya husnê ya bi celal, lezet û seadetê re, li ser vê xalê vedihûne (Cemil, 2008: 157). Lewma Mela dibêje:

Di istiwayê ku ji husna te veda lamiekê

Nezere şemse mine şerqî îla xerbî delek

Afitabê ku ne teswîr ji husan te bitin

Nûrha fî nezerî zulmetû dac û helek (Cezirî, 2012: 98).

Kifş e Melayê Cizîrî ciwaniyê ne ku di huwiyeteke erzî û maddî de bilakis wek teceliyeke îlahî dibîne ku husn û cemala li alemê jî wek şewq û şemaleke biçûk a ji wê pertewê diwesifîne. Lewma dibêje ku çirûskeke wê husna îlahî roj û ronahiya alemê digêrîne tarîti û şevreşiyê. Yanî roj û ronahiya alemê li hember wê cemala sermedî wek çirûsk û tarîtiyekê ye.

Li gor Mela ciwaniya ku li alemê hatiye parvekirin û li ser wan ciwanên alemê ku hûr û perî û îns û wildan in û bûne tîmsala husnê, hemû cîlweya wê cemala mutleq in. Lewma dibêje:

Ew latê husn û eynê nûr suret bi suret tèn zuhûr

Îns û perî wildan û hûr cî cî di wan da cîlwe da (Cezirî, 2012: 132).

Di nêrîna Mela de ji ber ku hemû hebûn, mukewenat û mewcûdat ji Xweda ne, eserê senetê wî ne, teceliya îsmê wî ne, ciwanî bi tena serê xwe hebûn û qîmeteke wê tune. Lewma Mela wek ehlê hikmet û tesewufê yên beriya xwe ciwaniyê wek diyarde û mefhûmeke ser bixwe nabîne û wek zuhura sifet û esmayê îlahî û nîşane û îcaba kemala Îlahî dinirxîne. Lewma dibêje:

Her heyet û her cîsmekî her ferd û new û qîsmekî

Ruh wî di destê îsmekî mayî di qebze û pençe da (Cezirî, 2012: 102).

Di tesewira ontolojîk a Mela de ciwanî û îşqa ciwaniyê ku wek lazimê ciwaniyê dibîne, wek sifetekî ezeli yê îlahî di destpêka her tiştî de ye. Lewma dibêje.

Husn û mehebet her hebû Heq aşiqê zatê xwe bû

Muhtacê husnek dî nebû neql û rîwayet pê we da (Cezirî, 2012: 67).

Li gor poetîkaya Mela armanca şair ew e ku li husna di alemê de temaşe bike û ji wê sûretê derbas bibe û li husna heqîqî û mutleq bigere, keşf bike. Sebebê lêbarkirina mane û wezîfeyeke bi vî rengî ya li ciwaniyê ev e ku ciwanî ne xwedî wesfekî objektîf e, ne zatî ye, yanî bi serê xwe tu hebûneke wê tune. Husna di alemê de tê xuyan bi tena serê xwe tiştêkî îfade nake, yan jî dîtin û teswîra wê, meriv nagihîne husnê. Şair bes dikare bi îşareta husna vê alema zahir xwe bighîne çavkaniya husna heqîqî. Li gor Mela însan ger bixwaze bigihîje heqîqetê, divê ew ji husna mecazî dest pê bike:

Ev hûr û perîçehre bût û latê cemalê

Der sûretê tehqîqî Mela eynê mecaz in

Lamia husn û cemala dê ji îlmê bête eyn

Eşqi da jê hilbitin kî dî heqîqet bêmecaz

Salik kî ye hatî ji mecazê bi heqîqet

Sûretneşûnasî û bi mena ne fena girt (Cezirî, 2012: 142).

Li gor Mela ji hêla dîtbariyê ve hemû ciwaniyên li alemê mecazî ne. Lê di heqîqetê de her ciwanî cemala îlahî bi xwe ye. Yanî ev alema ku bi hemû ciwaniya xwe li ber çavan e, neynika cemala Mutleq e. Cizîrî di vê mijarê de metoda Muhyedînê Îbnî Erebi şopandiye. Lewra Îbnî Erebi dibêje ku:

“Xeynî alemê ciyekî dinê ku Xwedê Teala lê tecellî kiriye tune. Yê ku alem li ser sûretê xwe, yanî di sûretê xwe de aniye wucûdê, Ew e. Hemû ciwaniya alemê ji zatê Eqdes e û ciwaniya alemê ciwaniya Xwedê Teala bi xwe ye. Di encamê de yê ku ev alem xuliqandiye, di sûretê xwe de xuliqandiye.” (Doru, 2015: 99)

Di beyteke xwe da Mela di meqamê fexriye û îftixarê de bi awayê telmîheke ser girtî îşaret dîke ku ew bi xwe şopînerêkî sadiq û pispor ê Îbnî Erebi ye. Melûm e ku Erebi di alema Îslamê de û her wiha di nav ehlê tesewufê de wek “Şêxê Ekber” yanî “Pîrê herî Mezin” tê binavkirin. Di fikra Mela ya estetîk de û her wiha di nêrîna gelek edîb û sofî û hukemayên di Alema Îslamê de bandora Erebi tê xuyanê. Mela di vê beyta xwe de bi qenaeta me îşaretî bi vî leqebê wî yê bi terkîba “Şêx” dîke û dibêje ku:

Di işqê Şêxê Sanî me bi dil behra meanî me

Lî zî hîcrîn we zî qelbîn şifaûn fî îşaratî (Cezirî, 2012: 95).

Di vê beyta xwe de Mela bi awayekî eyan û eşkere nabêje ku qesta min bi îşareta “Şêxê ewel” Îbnî Erebi ye. Lê gelo wisa ye? Lewra li gor hin şarih û şîrovekerên dîwana Mela ew kesê ku Mela wek “Şêxê Ewel” di meqamê ustadê xwe de îşaret kiriye, ne Îbnî Erebi ye, li gor wan ew kes Şêxê Senan e. Li gor hin ji wan lêkolîneran jî ew kes Îbnî Sîna ye. Belê Îbnî Sîna di alema Îslamê de ji wan hukeman e ku cara ewil li ser ciwaniyê û her wiha li ser işqê fikr û nêrînen xwe aniye ziman. Lê wek “Şêx” yan “Şêxê eşqê” nayê zanîn.

Her wiha Şêxê Senan wek qehremanekî di *Mantiq'u't Teyr* a Ferîduddîn Ettar de derbas dibe û wesfêkî wî yê wek “Şêxê Ewel, Şêxê Mezin” tune. Lewma bi qenaeta me qesta Mela ne Îbnî Sîna ye û ne jî Şêxê Senan e. Li gor me qesta wî Îbnî Erebi'ye ku leqeba wî “Şêxê Ekber” e. Lewra Erebi di tesewufa Îslamî de û di warê “işqê” de wek “Şêxê Ekber” wek “pîrê işqê” tê zanîn. Her wiha mesleg û meşrebê Mela yê işqê pir dişibihe yê Erebi. Ji xwe di vê hêlê de Mela

şopînerêkî Îbnî Erebi yê serkeftî ye. Xwendin û nirxandina fikr û nêrîna Mela, bêyî liberçavgirtina Erebi, zaf ne pêkan e (Doru, 2015: 212).

Melayê Cizîrî di helbestên xwe yê tenesewufî de ku tê de bi giranî şopa felsefeyê ajotiye, bangî wehdeta mutleq dike û dixwaze wê heqîqetê bi awayekî şênber rave bike. Ciwan û ciwaniya ku dixê mijar û mijûlayiya berhemên xwe jî wek eynik û wesîle, wek amûr û lebateke wê meqsedê ye di destê wî de. Ev ciwanî hezkî bila ciwaniya şexsî be hezkî ciwaniya mekanî yan jî ya tabîî be ferq nake. Lewra dibêje:

Muhbeta mehbûb û latan pur vekir zîver sifatan

Daye qelb û ruh û zatan roj li miratê xuya ye (Cezîrî, 2012: 78).

4. Çavkaniya Ciwaniyê Li Gor Melayê Cizîrî

Pênasekirin û nîşandana ciwaniya li alemê her çiqas hêsan be jî, destnîşankirin û fêmkirina heqîqeta ciwaniyê, yanî tesbîta çavkaniya ciwaniyê ewqas ne hêsan e. Çawa ku îdraqa bi awayekî objektîf a ciwaniyê ya ji teref her kesî ve zehmet e. Lewra ciwanî li gor nêrîn û heştêpêkirina her kesekî diguhere. Lewma ji serdema Antîk vir ve filozofan çawa li ser terîfa ciwaniyê ketine îxtilafê, her wisa di derbarê çavkanî û esl û esasê ciwaniyê de jî li hev nekirine.

Qasî ku em ji jêderên dîroka zanistê hîn dibin fikra çavkaniya ciwaniyê cara ewil di felsefeya Yûnan de hatiye nîqaşkirin. Xasma filozof û zanyarên Yûnan ê navdar Eflatûn bi awayekî berfireh li ser vê mijarê hûr bûye. Wî ciwanî veqetandîye du qîsman. Yek, ciwaniya ku wek wesfekî li ser mexlûqat tê temaşekirin. Ya din jî ya heqîqî û eslî ye. Ew tiştê ku ji serdema antîk vir ve di derheq çavkaniya ciwaniyê de dihate nîqaşkirin ew bû ku gelo ciwanî ji maddeyê bi xwe ye yan ji dervayê maddeyê ye. Nîqaşên estetîk li gor nêrîna filozofan ya ontolojîk û metafîzîk bûne du qîsim. Yek, estetîka alemê dispêre maddeyê. Wek wesfekî zatî dibîne di maddeyê de. Ya din ciwaniyê wek îdeayeke xarîcî, teceliyeke dervayî û şewq û şemaldaneke li ser objeyê dibîne (Bozkurt, 2016: 95).

Eflatûn ciwaniyê wek îdea ji derveyî alemê dibîne û estetîka vê alemê jî wek sih û ekseke zeîf a wê îdeaya estetîkê dinirxîne. Plotinius wek şagirt û peyrewê Eflatûn ekola ideaya estetîkê berdewam kiriye û teoriya sudûrê derpêş kiriye. Li gor wî estetîka alemê ya di eşya de estetîkeke xarîcî ya ji îdeayê ye ku kelijîye û daye der. Yanî herwekî ji ser re avêtiye, rijiyaye. Ev estetîka li dunyayê ya li eşya, ev dayîna wê ya der û kelçûna wê estetîka îdeayî ye. Lê heçî Arîsto ye, ew çavkaniya estetîkê madde bi xwe, yanî ji zatê maddeyê dibîne. Li gor wî ciwaniya eşya ji wesfên eşya bixwe ye. Îcab nake ku meriv li alema xarîcî çavkaniya estetîkê bigere. Çi heye li ber çavan e û tiştê li ber çavan jî çavkanî ye (Bozkurt, 2016: 156).

Di dîroka zanista felsefeyê de ev her du nêrînên cuda wek du ekolên dijber bandor li nêrînên serdema klasîk û modern ên di derbarê çavkaniya estetîkê kirine.

Melayê Cizîrî nêrîna Arîsto ya ku ciwaniyê bi maddeye re zatî dibine red dike û ciwaniyê wek şewq û şemaldaneke ji cemaleke mutleq dibine. Lewma dibêje:

Me ji bil husn û cemalê çi xered

Bê cemalê ji pîyalê çi xered

Ne cemala te tecelli bikirit

Me bi xoban bi cemalê çi xered

Di şebê Qedrê tecella tu bikî

Me li pê mûm û şemalê çi xered (Cezerî, 2012: 328)

Li gor Mela eleqedariya wî ya bi xûban yanî ciwanên di alemê ku bûne mezher û mîr'ata cemala baqî, ji ber wê cemala sermedî ye. Lewra ew e çavkaniya husn û cemala van xûb û xwoşevîstên li dunyayê. Mijûlayiya wî ya bi van ciwanên dunyewî û bikaranîna wan wek mijar û mazmûnên edebî ya di helbestê de, hemû li se navê wê cemala serçeşm e. Ger ne, mijûluya bi husn û cemala li dunyayê, qal û behskirina rind, bedew û ciwanên dunyewî beyxûde û beredayî ye.

Mela wek pêşiyên xwe yên ji hûkema û ûdebayên serdema navîn ên alema Îslamê serçeşme û menbea husn û cemalê ne ji eşya û mexlûq, bîleks wek wesfekî ji xaliq û senetkarê alemê dibîne. Ew husna di dîlberan de ku dibe sebebê îşq û evînê, ew estetîka alemê ku şair û temaşevanan bi hewes û heyran dide gotin û dike bengîn, hemû ji wî Xaliqî ye. Lewma di vê derheqê de dibêje:

Rohniya çehvên Mela yî Xaliq e husna te dayî

Hub tenê da min gedayî husn û hub yek çeşme ye (Cezerî, 2015: 134).

Di nêrîna estetîk a Cizîrî de ciwanî ya ku cemala mutleq e hê di beriya afirandina kaînatê de hebû. Neynika ku ji mexlûqatê alemê pêk tê, hê tunebû, ew gencîneya cemalê veşartî bû. Yanî wek kenza mexfî hebû. Zatê îlahî ji cemala xwe hez kir. Zat xwest ku ji bo zatê xwe temaşeya cemala zatê xwe bike. Nêrîna li ciwaniyê ya Mela ya di vê babetê de hevahengê fikr û nêrîna hin filozof û sûfiyên Musulman e (Cemil, 2008: 162). Lewma Mela dibêje ku:

Ellah sehergeha ezel yelmûmê îşqê şu'le da

Nura cemala lemyezel zatê tecellaya xwe da

Zatê tecella bû li zat bê ism û asar û sîfat

Sirra hurûfên aliyat xef bû di sitr û perde da

Zatê muqeddes bû wucûd coşîş nedabû behra cûd

Wesf û îzafat û quyûd yek ji tecellayê neda (Cezerî, 2012: 26)

Melayê Cizîrî husn û ciwaniya li alemê û li rû erdê, xasma ya jîndaran ên wek gul, sunbul, çemen, dar, sî û qazan ku ji wê cemala mutleq a îlahî teisîne û şewq û şemal dane. Her yek ji wan wek nîgar, dilber, delalekê bo sêyr û temaşeya wê cemala sermedî, wê husna ezel û wê rindiya rewnaq ji her derê derketine û reviyane hatine pêşberî ciwaniya îlahî (Turan, 2010: 198).

Her zîheyat û jîndarek ji cemala neqşa îlahî kêfxweş û şad dibe û direqise, ji kemala seneta wî mest û sergerdan dibe, sewt û seda dide. Ew ji jêr û jor wek tellalan derdikevin û diqîrin. Her wekî ku şêrîniya wî dengî, wan jî tîne coş û xuroşê û dilgeş dike, dinazîne. Lewma ev dar û nebat, ev giha û kulîlk hatine reqs û semayê, ketine cezbeyê. Bi tesîra vê rehmeta îlahî ye ku her jîndar dersa tesbîh û nimêja xasê bi xwe digre (Nursi, 2010: 273). Mela vî deng û ahenga han a li dinê, vî reng û rewneqdariya alemê ku wek orkestrayeke îlahî kaînatê dilezîne, dibezîne û dilerizîne, awiha tîne ziman:

Sunbul bi sema tîn û gulan perde dirandin

Bişkiftine al al û hişî bûne terazin

Cobar di rewan in çemenan terhî ciwan in

Mestane bi ref ref li kinaran sî û qaz in

Her yek bi temaşagehê husna te ji her ca

Teşbihê nîgaran bi cemala te dinazin (Cezerî, 2012: 374).

Dîsa Mela di heman babetê de ferd bi ferd mînakên cemalê rêz dike û ew nimûneyên ciwaniyê ku li rû zemîn û her yek ji wan di kesayetî û çarçoveya neynika xweşikayiya xwe de temsîla wê roja ciwaniya sermedî dikin û bi ciwaniyê re dibin yek. Mela seyr û temaşeya wan ciwanan wek şahî û dixweşiya dil dibîne, bo kemala ruh jî wek pêpelûk û derence dike wesîleya wusûlê. Her wisa dibêje ku gelo ez dilê xwe bidim kîjanê ji van yarên ku dilan bendeyî xwe dikin û direvînin, rihan vedijînin û aşiqan mest û sergerdan dikin.

Şair wihareng bi rêya ciwankarî/hunerê edebiyê ku jê re tê gotin tecahulê arîf, heyreta xwe û heyranmayîna xwe ya li hemberî ciwanan tîne ziman û rêya keşfa ciwaniyê ku li gor şair maden û medarê teskîna ruh e, rave dike (Cizîrî, 2018: 339). Balkêş e ku Mela van ferdên ku wek nimûneyên sîfatê cemalê ne, ew bi xwe, bizzat wek “ciwananên çimen” binav dike û dibêje:

Wer dilo da çîn temaşeya ciwananên çimen

Wê hilanî ser bi naz û sayeban dayê niyaz

Zulf û simbil muşkî boy û bisk û sosin sirşirîn

*Serwî bala sebzî poş û kil nişan û xunçebaz
 Nêrfgizên qamet zimerred sergiran hatin xiram
 Çari etrafan bi ref ref lê bi meş tén sí û qaz
 Dil bi kê dim ez ji wan her yek bi xencan dil dibin
 Dilrûbayên canfedayên dilberên aşiqgudaz
 Eqdê îhramê dema dilber xuyabî ferze eyn
 Secdeyek ber wan du birhan nagirit cih sed nimaz (Cezerî, 2012: 304).*

Li gor Mela, Xweda bi înayet û cemala di zatê xwe de mewcûdekî kamilê mutleq e. Yanî çavkaniya cemalê ew e. Cemala wî ji zatê wî sudur kiriye û ji ser ra avêtiye, daye der û tecelliyê alema mewcûd kiriye. Husn û ciwaniya vê alema afirandî ji wir tê. Hemû mexlûqatên di alema mewcûd de di hukmê neynikên cemala wî de ne.

Mela ser re avêtin û kelçûna cemala îlahî, bi gihîştina mîqtara nîsabê ya malê zekatê simbolîze dike. Li hemberî cemala ku gihîştîya mîqtara nîsabê, ew zekata ku sûfî teleb dike, wusleta bi zatê îlahî ye. Yanî di nêrîna Mela de zekat, daketin û tenezula zatê îlahî ye ya li alema şehadetê (Doru, 2012: 79). Bi gotineke din, muxatabiyeta aşiq û evîndarên cemala îlahî ya li cemala îlahî ya li rû dinyayê ye. Lewra qest û mebesta aşiqê sadiq her ew cemal e. Têrbûn û tetmîna wî her bi wê ye. Ev beyta ku yek nimûneyeke ji wuqûfiyet û pisporiya kûr a Mela ya di çanda tesewuf û şîrê de, vê rewşê şîrove dike û tîne ziman.

*Ji wisala xwe zekatê bide miskin û feqîran
 Ku cemala te ye kamil di kemala xwe nîsabê (Cezerî, 2012: 426).*

Encam

Mijara estetîkê û babeta ciwaniyê qadeke şîr û edebiyata klasîk e. Di heman demê de jî navê dîsîplîneke felsefî ye ku lêkolîna têgeha ciwaniyê dike û wek “estetîk” tete binavkirin. Ciwanî jî têgehek e ku bedewbûn, delalî û xweşikahiyê îfade dike. Mefhûma ciwaniyê ji xweşikayî û sipehîtiya terkîbên maddeyê heta bi cindîtî û ciwaniya raser ku Wacîbul Wucûd e, diçe. Her wisa jî beş û babeteke kiriyara dîtin û hestpêkirinê ya însan e. Ciwan û ciwanî ji hêla exleb şair û edebiyatnasên serdema navîn ve li ser unsûrên hevpar û bi nêrîn û şeweyên muşterek ve hatiye nirxandin. Di berhemên wan de hatiye honandin, sêwirandin. Hizra ciwaniyê ku bi uslûbeke yekawa ve dihate îfadekirin, bi saya vegotinên cihêreng û bi zimanekî simbolîk, mecazî û mutesabîh ya her edebiyatnasekî ve rêgeh û rehendeke rewnaq wergirtiye.

Edîb û şairên serdema Îslamî ku wek serdema klasîk tê binavkirin, mefhûma ciwaniyê bi xeyalên rengîn ve anîne ziman. Her wisa ciwan û ciwaniyê di form û kirasên cihêreng de nûvejandine. Wihareng bi temsîl, teşbîh û prototîpên klîşe yê ciyawaz ên ciwannasiyê ve îfade kirine. Bêguman ev fêhm û feraseta helbesta klasîk di encama teşegirtin û terakuma bi dem û dewranên dûr û dirêj de derketiye holê. Ev tesewura estetîk di nav hevaheng û hevrengeyê berdewam de destedewr bûye, ji dewranên qedîm neqlî qern û serdemên paş xwe bûye.

Hizra ciwaniyê û nêrîna estetîk di şairên serdema klasîk de wek babeteke sereke hatiye bikaranîn. Ciwan û ciwanî, yanî husn û cemal, di vehonandina hunerî û estetîkî ya Melayê Cizîrî de jî xwedî cihekî taybet e. Mela di dawiya sedsala XVIan û serê sedsala VIIan de jiyaye û di helbesta xwe ya lîrik de îşq û evîna cemaleke mutleq û ciwaniyeke raser terennum dike. Di şîrên wî yê coşîş de hêmanên ruh ên wek îhtîşam, hessasiyet, xwebawerî, ciwanî û baldarî derdikevin pêş. Her helbesteke wî bi şekl û naveroka xwe tabloyeke estetîkê rave dike û ciwaniyeke bêqusûr nîşan dide.

Bingeha şî'ra Melayê Cizîrî hizra dînî, edebî û tesewîfî ya hevpar a serdema klasîk e. Cizîrî şairekî Kurd ê vê serdemê ye û ji vê çavkaniyê behremend buye. Lewma husn û cemalê, ango ciwan û ciwaniyê di tesewîra vê muktesebatê de dinirxîne û di helbestên xwe de terennum dike. Li gor nêrîna xwe ya estetîk bi form û awayên xweser dirêse û li gor qabiliyeta ziman ji îmkanên ziman ên ciwankariyê îstifade dike. Ciwaniyê û çavkaniya wê, bi termînolojiyê xas û mezmûmên mexsûs ve dihûne. Di vir de tiştê diyarker ku nêrîna şair destnîşan dike, helwesta şair ya li hember ciwan û ciwaniyê ye. Divê neyê jibîrkin ku di vê dab û nêrîtê de şair ne afirînerê ciwaniyê ye, keşşaf e, raveker e. Çavkanî û membaya ciwaniyê nîşan dide.

Cizîrî gava ciwan û ciwaniyê bi têgehên husn û cemalê îfade dike, pênase dike, digihêje terîfeke ji terîfên herî kûr a hizra sofîgeriyê. Lêbelê wê ciwaniyê û çavkaniya wê bi îmajên nûwaze û bi prototîpên balkêş ve disêwirîne. Wihareng husn û cemalê wek sifetek ji sifetê Xwedê Teala destnîşan dike. Di nêrîna wî de husn sifetek e ku di zatê Xwedê Teala de bi muşahedeya bi awayekî îlmî tête dîtin. Yanî bi çavê aqil û çeşme dil tête temaşekirin. Ne bi çavên serî. Ew husn û cemala mutleq jî destpêk û dendika wucûdê ye. Xwedê Teala jî xwestiye ku cemala xwe bi muşahedeyeke eynî bibîne. Yanî ciwanî û cemala xwe di neynîkekê de temaşe bike.

Cizîrî her wekî pêşiyên xwe yê ji hûkema û ûdebayên serdema navîn ên alema Îslamê, serçeşme û menbea husn û cemalê, ne ji eşya û mexlûq, bîleks ji xaliq û senetkarê alemê dibîne. Ew ciwanî û husna di dilberan de ku dibe sebebê îşq û evînê, ew estetîka alemê ku şair û

temaşevanan bi hewes û heyran dide gotin û dike bengîn, hemû ji wî Xaliqî ne, ji wî Saniê Mutleq in û ji wê cemala sermedî ne.

Çavkanî

1. Alkış, Abdurrahim (2014). *Melayê Cizîrî'nin Dîvânında Tasavvufî Mazmunlar*, Nûbihar, İstanbul.
2. Alkış, Abdurrahim (2012). “Di Dîwana Melayê Cizîrî de Mertebeyên Wucûdê”, *Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Uluslararası Sempozyumu* (Ed. M. Nesim Doru), Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, İstanbul. rr. 349-366.
3. Ayvazoğlu, B. (1999), *Aşk Estetiği*, (5. Baskı), Ötüken Yayınları, İstanbul.
4. Bozkurt, Kenan,(2016). *Fuzûlî'de Güzellik Tasavvuru*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Esk Türt Edebiyatı, Malatya.
5. Cemil, Muhammed, Halid, (2008). *El- Cezerî Şair'ul Hubbû We' Cemal (Melayê Cizîrî Sevgi ve Güzelliğın Şairi)*, çev. Ümit Demirhan, Hivda, İstanbul.
6. Cengiz, Metin, (2016). *Şiir Dili*, Şiirten Yayınları, İstanbul.
7. Cevizci, Ahmet, (1999). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, (7. Baskı), Paradigma Yayınları, İstanbul.
8. Cîhanî, Perwîz (2013), *Şîroveya Mem û Zîna Ehmedê Xanî*, Weşanên Nûbihar, Stenbol.
9. Cezirî, Molla Ahmed-i, (2012). *Diwan*, latînîze. Selman Dilovan wer. bi Tirkî: Osman Tunç, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
10. Cizîrî, Dîwan (nuxeya destnivîs), mustensix: Muhammed Teyar Paşayê Amêdiyê.
11. Dedeler, Sinan, (2012). “Grek Estetiği ve Sanat Felsefesinde Önemli Kavramlar”, *Farabi e-Dergi*, Yıl: 2, Şubat, r. 5.
12. Doru, M. Nesim, (2012). *Melayê Cizîrî Felsefî ve Tasavvufî Görüşleri*, Nûbihar, İstanbul.
13. Doru, M. Nesim, (2016). *Melayê Cizîrî Hakikat ve Mecaz Arasında Bir Sûfî'nin Portresi*, Nûbihar, İstanbul.
14. Erebi, Muhyeddînê, İbnî, (...). *El-Hubbu Wel Muhabbet-ul İlahiyye*.
15. Grabar Oleg, (2010). *İslam Sanatının Oluşumu* (Wer.: Nuran Yavuz), (2. Baskı), Kanat Kitap, İstanbul.
16. Turan, Koç, Turan, (2018). *İslam Estetiği*, İsam Yayınları, İstanbul.

17. Nursî, Bediüzzaman Said-i, (2010). *Sözler*, Weşanên Zehra, Stenbol.
18. Orkin, Şeyhmus, (2015). *Di Berhemên Feqiyê Teyran de Hêmanên Tesewifî*, Zanîngeha Mûş Alaparslanê, Enstîtuya Zanistên Civakî, Şaxa Makezanista Çand û Zimanê Kurdî, Teza Mastirê, Muş.
19. Taşdelen, Demet, (2012). *Estetik ve Sanat Felsefesi* (Ed. Ahmet İnam), (1. Baskı), Eskişehir Üniversitesi AÖF Yayınları, Eskişehir.
20. Teyran, Feqiyê, (2021). *Dîwan*, Wergêr: Ali Karadeniz, Weşanên Nûbihar, Stenbol.
21. Timuçin, A. (2009), *Sorularla Estetik El Kitabı*, (1. Baskı), Bulut Yayınları, İstanbul.
22. Turan, Abdalbaki, (2010). *Melayê Cizîrî Divanı ve Şerhi*, Nûbihar, İstanbul.